

Bordás István

Szemléletváltás a felnőttképzésben

A hazai felnőttképzési rendszer hiányosságai

(A társadalmi tőke hiánya) Mértékadó becslések szerint Magyarországon a felnőttkorú népesség közel 16%-a funkcionális analfabéta. Ez azt jelenti, hogy több mint egymillió, az iskolás koron túljutott állampolgár, bár átlépte az oktatási rendszer küszöbét, nem képes az írás és olvasás alapvető készségét a napi élete során használni. Írni, olvasni tudásuk csupán az aláírások, illetve a rövid reklámszövegek és feliratok elolvasásáig terjed. Képtelenek értelmezni akár csak néhány bekezdésnyi egyszerű szöveget, vagy nem alkalmasak arra, hogy néhány mondatos összefüggő írásművet hozzanak létre. Mindez alkalmatlanná teszi őket arra, hogy bekapcsolódjanak a felnőttkorúak képzési rendszerébe.

A helyzetet tovább súlyosbítja, hogy a népesség több mint 30%-a küzd alulképzettséggel. Vagyis olyan tudásbeli hiányokkal, amelyek megfosztják őket attól, hogy krízishelyzetben munkahelyet, szakmát, lakóhelyet tudjanak váltani. Az elmúlt években egyre gyakrabban hallani a munkaerő-piaci rendszerekkel foglalkozó szakemberektől, hogy a gazdasági szektor és a szakképzési rendszer által nyújtott képzettségek köszönő viszonyban sincsenek egymással. Olyan, nagyszámú csoportokat képeznek a szakképző iskolák és a felsőoktatási intézmények, amelynek tagjai eleve munkanélküliségre vannak „ítélve”. Ennek oka pedig az, hogy az elindított szakképzések, diplomás képzések nem a gazdaság igényeinek megfelelően vannak meghirdetve. Ugyanakkor pontos statisztikai adatok szólnak arról, hogy bizonyos szakmacsoportok esetében munkaerőhiány mutatkozik, miközben jó néhány szakma fiatal végzettjei számára nem tud megfelelő állásajánlattal élni a munkaerőpiac.

Az alulképzettség, a nem megfelelő strukturális szakképzés sok esetben földrajzi hátrányokkal párosul, sok olyan összefüggő kistérségről számolnak be a statisztikai elemzések, ahol eleve alacsony a munkaerőpiac felvevőképessége, ugyanakkor a lakosság tudásszintje az országos átlagot messze alulmúlja. Mindezeket túl az említett hátrányokat tovább „erősítik” a szociális és kulturális retardációk. Elmondhatjuk tehát, hogy vannak olyan területek Magyarországon, amelyek nem csupán a gazdasági hátrányokból eredő problémákkal küzdenek, hanem a lakosság szociális, tudásbeli hiányosságai is rontják az itt élők életesélyeit.

(A felnőttképzés helyzete) Sokan állítják, hogy a társadalmi hátrányok mérséklésének, ugyanakkor a gazdaság fejlődésének egyik alapvető motorja a felnőttképzés hatékonyságának és hatókörének jelentős emelése. Ezt az Európai Unió által korábban kibocsátott szakmai anyagok és politikai nyilatkozatok is megerősítik. A „Memorandum az élethossziglan tartó tanulásról” című, 2002-ben közzétett dokumentum határozottan állítja, hogy

a társadalmi tőke emelésének útja az egyetlen, amely a gazdasági innovációt és hatékonyságot fejleszteni tudja. Magyarországon – akár politikai szinten is – e megállapítást több alkalommal elismerték, mi több, az ezzel foglalkozó fórumok folyamatosan hangsúlyosak az „élethossziglan tartó tanulás” és a „tudástársadalom” fogalmának emlegetésétől. Ennek ellenére az elmúlt években sem sikerült áttörést elérni a felnőttképzés hatékonyságának és hatókörének emelésében. A felnőttképzésről szóló 2001. évi CI. törvény szellemében néhány ponton igyekezett igazodni a megismert európai uniós dokumentumokhoz. Ugyanakkor az is megállapítható, hogy – a deklarációkon túl – a törvény tartalmilag elsősorban a szakképzés mint felnőttképzési tevékenység elsődlegességét támogatja. A benne foglalt rendelkezések – így például az akkreditációra vonatkozóak – kimondottan a szakképzéssel foglalkozó intézményeknek és vállalkozásoknak nyújtanak támogatást és sok esetben anyagi támogatási lehetőségét is. A törvény persze megemlíti az ún. „általános célú felnőttképzés”-t, de a gyakorlatban kevés olyan lehetőséget nyújt a jogi garancia szintjén, amely biztosítja az ilyen jellegű képzések nagyságrenddel történő növekedését. Teszi ezt annak ellenére, hogy e képzési formák képesek lennének pótolni az alapképzettségi hiányokat. Nincs mód arra, hogy az ilyen jellegű tanfolyamokat szervező intézmények, civil szervezetek normatív módon férjenek hozzá az állami támogatáshoz. Bár az utóbbi időben jelentősebb mennyiségű projekt-támogatás érkezett ebbe a szférába, ezek csak akciósintű fejlesztést, s nem folyamatos működést tesznek lehetővé. Jellemző továbbá, hogy ha meg is születnek olyan jellegű programok, amelyek célja ezen hiányok felszámolása, azokban továbbra is hozzáférhetőségi problémák mutatkoznak. Az alacsony képzettségű célcsoportok lakóhelyükön nem juthatnak közvetlenül felzárkóztató képzésekhez. Nincs lehetőségük a modern információtechnológiák alkalmazására tudásszintjük növeléséhez, sem lehetőségeik, sem tudásszintjük okán. A felnőttképzési rendszerben meglévő képzési struktúrák elsősorban intézmény- és vállalkozás központúak. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a hét régióban működő átképző központok intézményi szinten egyeduralkodóak. A vállalkozói csoportok pedig azon képzési formákat választják – sokszor állami finanszírozásban – amelyek jelentős hasznot hoznak számukra. Ugyanakkor nem foglalkoznak azokkal a társadalmi csoportokkal, akik e képzési formákba tudásbeli hiányaik okán nem tudnak bekapcsolódni.

Külön problémát jelent a motiváltság hiánya. Miután a közvetlen álláshoz jutás lehetősége ezekben a képzési formákban nem adott, az emberek nehezen vehetők rá a tanulásra. Mindezek mellett nem áll rendelkezésre olyan tudományos bázis, amely átfogóan próbálná felmérni azokat a lehetőségeket, amelyekkel a csoportok jól motiválhatóak. E hiány nemcsak abból látható, hogy kevesen érznek készletet tudásbázisuk pótlására, hanem abban is, hogy a felnőttképzéssel foglalkozó szakemberek módszertani felkészültsége e tekintetben nem megfelelő. Mindezek alapján nem csodálkozhatunk azon az elszomorító statisztikai adaton, amely szerint a magyarországi felnőtt lakosságnak egy adott pillanatban mindössze 6%-a vesz részt valamilyen formális felnőttképzésben. Eközben az európai uniós átlag 12-14%, a leginkább tanuló svéd nemzet esetében pedig 27%.

(A társadalmi tőke növelése) Szükségesnek látszik a meglévő, de kellő mértékben fel nem tárt erőforrások bevonása a társadalmi tőke fejlesztésébe. Ilyenek lehetnek például:

- A közösség mint szemléletformáló erő, mint motivációs bázis erősítése.
- Az egységes kárpát-medencei gazdasági környezet, tudásbázis szemlélet alkalmazá-

1 tudomány és társadalom

sa (ha nem lenne túlságosan lejárta a fogalom, akkor a kárpát-medencei nemzeti tudat erősítése egy közös jövő építése érdekében).

Mindenképpen hangsúlyozni kell azoknak a reformlépéseknek a szükségességét, amelyek erősítik a társadalmi szolidaritást, ugyanakkor növelik a munkaerőpiacon jelenlevő népesség arányát az aktív korúakhoz képest. Rövid távon sem tartható tovább az a tendencia, hogy a társadalom egyre kisebb dolgozó rétege tartja el a teljes egészet. Magyarországon ma az aktív korú népesség 52%-a végez produktív munkát. Az európai uniós átlag bőven túlhaladja a 60%-ot. A világ leghatékonyabb gazdasága (USA) pedig évek óta 72%-on áll e tekintetben.

Nem kerülhető meg ezzel kapcsolatosan, hogy nem csupán az egészségügyi rendszer teljes reformjára van szükség, hanem alapvetően az ezzel kapcsolatos szemléletváltásra is. Nevezetesen: az elsősorban a beteg emberek meggyógyítását célul tűző szemléletet fel kell, hogy váltsa az a hozzáállás, amely az emberek egészségét kívánja megőrizni.

Nem hunyhatunk szemet a felett a tény felett sem, hogy az előbb felvázolt alacsony képzettségi szint elsődleges újratermelője – a szociális hátrányokkal egyetemben – az oktatási rendszer, elsősorban az alapoktatás. A finanszírozhatósági kérdéseken túl nyilvánvaló, hogy az oktatási reform elsősorban a személyiség fejlesztésére kell, hogy koncentráljon. Figyelembe kell vennie azokat a kompetenciákat, amelyek a felnőttkori boldogulás alappillérei. Továbbá éppen itt lenne az ideje a diákok számára szerethető iskola megteremtésének. Nem csupán azért, hogy a gyermekeink jól érezzék magukat a tanterem falai között – bár ez sem lényegtelen szempont –, hanem azért is, hogy magához a tanuláshoz pozitív attitűdök tartozzanak egy egész életen át.

(A szemléletváltás főbb színterei) Az eddigi gyakorlattól eltérő módszerek és megközelítés alkalmazása szükséges a magyar felnőttképzésben. Ezek a módszerek leginkább az aktív tanulásra, és a közösségi, nem formális módszerekre kell, hogy épüljenek. A hallgatók aktivitása nélkül a hagyományos, frontális oktatási módszerekkel átadott tudás kevésbé hatékonyan rögzül, nem fejleszti a személyiséget, figyelmen kívül hagyja a hallgatók eddigi élettapasztalatait. E szemléletváltás másik alappillére a rendszer új szereplőkkel való kibővítésében áll. Ez egyrészt azt jelenti, hogy az eddigiekhez képest nagyságrendekkel több alacsony képzettségű, rossz társadalmi státuszú csoportot kell bevonni a felnőttképzés rendszerébe. De nem csupán bevonni szükséges őket, hanem a kellő motivációs bázis feltárásával, és megfelelő módszerekkel biztosítani kell bennmaradásukat is. Mindenképpen szükséges azonban azt is számba vennünk, hogy melyek azok a létező vagy létrehozandó szervezeti egységek, amelyek az eddigieknél hatékonyabban tudják a képzési rendszert üzemeltetni. Így a civil szervezetek bevonása elkerülhetetlennek látszik. Fogalmazhatjuk úgy is, hogy a képzési struktúra társadalmasítása a hatékonyság növelésnek szükséges feltétele. Mindezekben túl természetesen a tudástartalmak struktúrájának átalakítása is szükséges. E kritérium elsődleges megközelítése a kompetencia alapú képzésben fogalmazható meg. Olyan, a napi gyakorlatban is használható tudástartalmakat kell rendszerezetten átadni a képzési folyamatban, amelyek elsősorban az emberi boldogulást segítő erőforrások fejlesztésére koncentrálnak.

A jelenlegi európai felnőttképzés

(*Szakmai tendenciák*) Akkor, amikor a magyar felnőttképzési rendszer mennyiségi és leginkább minőségi fejlesztésében gondolkodunk, mindenképpen figyelembe kell vennünk az európai felnőttoktatás fejlődését. Ennek legösszefogottabb áttekintését a „*Kérdések és trendek a felnőttoktatás terén Európában*” című szakmai anyag adja, amely az Európai Unió Bizottságának politikai dokumentuma. Ennek előkészítése céljából, az Európai Bizottság felkérésére, 2005-ben nemzetközi szakmai csoportokból álló konzorcium jött létre, amelynek célja az európai felnőttképzés helyzetének áttekintése és a további fejlesztések irányainak meghatározása volt. A munkában részt vett az Európai Egyetemek Továbbképzési Hálózata (EUCEN), az Európai Felnőttoktatási Fejlesztési és Kutatási Intézet (ERDI), az Egyesült Királyság Nemzeti Felnőttoktatási Intézete (NIACE), a Német Népfőiskolai Szövetség Nemzetközi Együttműködési Intézete (IIZ/DVV), a Német Felnőttoktatási Intézet (DIE) és a holland Odyssee Fejlesztési és Kutatási Intézet. A munkacsoport vezető intézménye az Európai Felnőttképzési Társaság (EAEA) volt. A 2006. november 15-én közzétett anyag elméleti és gyakorlati alapvetéseket és ajánlásokat tartalmaz.

(*Elméleti alapvetések*) A közzétett anyag vizsgálja a személyiség struktúráit és ebből kiindulva számba veszi a kulcskompetenciák sorát, mind horizontális, mind vertikális megközelítésben. A személyiségstruktúra a személyi képességek oldaláról megközelítve:

- *Tudás* – képzési tartalmak, amelyek az emberi életvitel és szakmai érvényesülés szempontjából közvetlenül használhatók.
- *Készségek* – alapszintű emberi tulajdonságok, amelyek alapképesség szintén mindenki rendelkezésére állnak, és segítik a személyiséget a társadalomban való közös tevékenységben és együttműködésben.
- *Attitűdök* – leginkább a fejlődő képesség fenntartásához szükségesek, ilyenek mint nyitottság, motiváció a társadalmi cselekvésre.
- *Érzelmek* – az érzelmi intelligencia és az interperszonális kapcsolatok alappillérei.
- *Értékek* – a társadalom és az egyén számára irányadó etikai normák összessége, amelyek szabályozzák a társadalmi cselekvést.
- *Motiváció* – pozitív hajtóerők összessége, amelyek késztetést jelentenek a társadalmi cselekvésre és a továbbfejlődésre, egyéni és közösségi szinten egyaránt.

Az európai felnőttképzéssel kapcsolatos szakmai megközelítések alap gondolata a kompetenciaalapú képzéshez való közelítés. E képzési rendszer elsősorban arra irányul, hogy a társadalom tagjai olyan kulcskompetenciákat sajátítsanak el a képzési folyamatban, amelyek segítik az egyéni boldogulást és a sikeres társadalmi működést. Első megközelítésben a kompetenciaalapú képzés természetesen az alapoktatás feladata, de e képzettségi normák figyelembe vétele a felnőttképzésben is szükséges. A kulcskompetenciák három csoportban foglalhatóak össze: önálló cselekvés, az eszközök interaktív használata, a társadalmilag heterogén csoportokban való boldogulás. Mindezeket a kompetencia területeket egységbe foglalja a kritikai gondolkodás és a holisztikus-integrált megközelítés cselekvési struktúrája. A fő csoportok a következőképpen részletezhetők:

1 tudomány és társadalom

Önálló cselekvés: az egyén jogainak, érdekeinek és az elvégzendő szükséges feladatoknak érvényesítése, végrehajtása. Az említett cselekvési csoportok korlátainak és igényeinek készségi szintű fejlesztése. Ennek birtokában az egyén képes lesz saját maga számára élettervek létrehozására, feladatok megfogalmazására és megvalósítására. Ezen összefoglaló képességek lehetőséget nyújtanak a tágabb kontextusban való tevékenységek végzésére.

Az eszközök interaktív alkalmazása: ez a kompetencia terület magában foglalja a nyelvi képességeket és készségeket. A jelképek és szövegek interaktív használatát. A tudás és az információk önálló és visszaható alkalmazásának képességét. Mindezeket túl itt említendő a technológiai tudás megszerzésének és alkalmazásának képessége.

A társadalmilag heterogén csoportokban való boldogulás: a kommunikáció mint alapfogalom fogja egybe e kompetencia területet. Ez tartalmazza a másokkal való kapcsolatteremtés és fenntartás készségét. Az együttműködés és az empátia képességét. Mindezeket túl a konfliktusok kezelésének és feloldásának lehetőségét is, a személyiség számára.

A kulcskompetenciák legfontosabb csoportjai horizontális, tudástartalmi megközelítésben, elsősorban az alapképességeket tartalmazó tudáscsoportok. Ezek a következők:

- kommunikáció anyanyelven,
- kommunikáció idegen nyelveken,
- matematikai műveltség és alapkompentenciák a természettudomány és a technológia területén,
- információs-kommunikációs technológiával (ICT) kapcsolatos készségek,
- tanulni tanulás,
- személyközi és állampolgári (civil) kompetenciák,
- vállalkozói szellem,
- kulturális tudatosság.

A kulcskompetenciák „csomagjainak” érvényessége egyaránt kiterjed az alapoktatásra és a felnőttoktatásra.

(*Gyakorlati teendők*) A dokumentum az Európai Unió tagországai számára ajánlott cselekvési területeket is megfogalmaz. Ezek a következők:

a) Jogi szabályozás, a finanszírozási rendszerek és az ezekhez kapcsolódó szakpolitika fejlesztése. E tekintetben elsősorban két irányt szükséges megemlíteni. Egyrészt az uniós országok számára ajánlja a felnőttképzés jogi szabályozásnak és finanszírozási rendszerének egyeztetését. Ennek oka elsősorban az, hogy míg a bolognai folyamatban elindult és halad a felsőoktatási rendszerek átjárhatóságát biztosító reform, ez a felnőttképzésben nem történt meg. A felsőoktatásban egyre inkább biztosítható a tudástartalmak kreditek révén történő egyeztetése és a hallgatók európai szintű mozgása. A felnőttoktatásban ez nem így van, s ez leginkább a szakmai képzettségek kölcsönös elismerésének hiányában, illetve az egy szakmához tartozó ismeretek több országon átívelő megszerzhetőségének nehézségeiben mérhető le. A szakpolitikai fejlesztések fő iránya leginkább az általános célú felnőttképzés megerősítése felé kellene, hogy hasson. Az elméleti megközelítések hangsúlyozzák, hogy a hatékony és szakmailag felkészült felnőtt népesség kialakításához – ha úgy tetszik, a megfelelő humán erőforrás biztosításához – a kiegyensúlyozott és kulcskompetenciáiban megerősített személyiségen át vezet az út.

b) Alapvetően meg kell változtatni a felnőtt lakosság képzésben való részvételének arányait. Különösen igaz ez a 2002 után csatlakozott országok esetében. Az arányok vál-

toztatása egyrészt a politikai akaraton múlik. Nem csupán finanszírozási oldalról, hanem abban a tekintetben is, hogy mennyire ismerik el társadalmi szinten a felnőttkori tanulást. Ehhez a kinyilatkoztatásokon túl megfelelő propaganda is szükséges. Olyan egységes országokénti, olykor európai szinten egyeztetett stratégia, amely hatékonyan építi be a köztudatba a felnőttkori tanulás szükségességét. Szintén hatékony eszköz lehet e cél érdekében a nem formális tudások és képzések bevonása a tanulási rendszerbe. Például az ilyen módon megszerzett tudás formalizálása.

c) Mindezekon túl kiemelten kezel a dokumentum olyan európai szintű problémákat, mint az elöregedő társadalom, valamint a bevándorlók kérdése. Ezeknek a nagy társadalmi összefüggésekben is jelentős és összetett problémáknak jelentős képzési vetülete van. Mind az időskorúak, mind a migránsok képzése kulcsfeltétele társadalmi aktivitásuk biztosításának. Ugyanakkor mindkét képzési irány speciális módszertani problémákat vet fel.

(*A jövő kérdései*) Az előzőekben vázlatosan ismertetett elméleti és gyakorlati alapvetések nyomán az alábbi területeken javasol beavatkozást a dokumentum:

- Minőségfejlesztés a felnőttoktatás terén – ki kell dolgozni, vagy tovább kell fejleszteni, be kell vezetni minőségbiztosítási rendszereket. Ezek garantálhatják a képzés színvonalát és elismertségét.
- A nem-formális tanulás elismerése – olyan rendszerek életbe léptetése szükséges, amelyek képesek a felnőtt korábban, a nem formális képzések során megszerzett ismereteit elismertetni, bevonni a formális képzések sorába.
- Alapkészségek, kulcskompetenciák fejlesztésének erősödő szüksége – miután Európa szerte komoly hiányosságok mutatkoznak ezen a területen és ez minden további képzésnek feltétele, e területet erősíteni kell.
- Aktív állampolgárságra nevelés nagyobb hangsúlya – a társadalmi aktivitás növelés mind az egyén, mind pedig a közösségek érdeke.
- A helyi tanulási központok, partnerség és decentralizáció erősítése – a hozzáférhetőség kulcskérdés mindazokon a területeken, ahol jelentős gazdasági, szociális és társadalmi retardáció halmozódott fel.
- A felnőttoktatás, a felnőttkori tanulás kutatásának széleskörűvé tétele – a megváltozott társadalmi és egyéni igények feltárása, a megfelelő képzési stratégiák kidolgozása, a képzési módszertanok és tartalmak fejlesztése szükségessé teszik a korábbinál nagyságrendekkel bővebb kutatási tevékenység végzését.
- A felnőttképzési személyzet, a szakemberek képzésének fejlesztése, kiterjesztése – mind felkészültségükben, mind pedig számukban jelentősen bővíteni kell a felnőttképzéssel foglalkozó szakemberek szakmai csoportját.
- Az európai szintű és globális együttműködés szüksége a felnőttoktatásban – az egységes európai gazdasági térség, egyes társadalmi hatások globális kezelhetősége szükségessé teszik a folyamatos és hatékony együttműködést.

Ennek megfelelően a dokumentum az alábbi konkrét célokat támogatandó öt cselekvési alapvetet fogalmazta meg:

- A felnőttképzésben alkalmazni kell a holisztikus, integratív megközelítést – a mindent átfogó politikai perspektívájú szemléletet.

1 tudomány és társadalom

- Biztosítani kell az alapfokú támogatást, főként a hátrányos helyzetű társadalmi rétegek számára. Meg kell teremteni a stabil, a fenntartható, helyi ellátásra épülő infrastruktúrát.
- Biztosítani kell a magas szintű felnőttképzési ellátást a szakmai és ellátó személyzet minőségi képzettségének megteremtésével.
- A formális felnőttoktatás és tanulás mellett a nem-formális felnőttkori tanulás és kreditrendszer elismerése szükséges.
- Elengedhetetlen a kulcsindikátorok felállítása, valamint a kutatási és a statisztikai rendszer továbbfejlesztése.

A lisszaboni célok elérése az Európai Unió politikusainak bevallása szerint is erősen kétséges, vagy legalábbis a távoli jövőbe tolódott. Mindezek ellenére, vagy tán éppen ezért az európai felnőtt korú lakosság képzettségi szintjének emelése olyan kulcsfeladat, amely független attól, hogy Európa lesz-e a világ legversenyképesebb térsége az elkövetkező évtizedben, vagy sem. A jelenlegi magyarországi helyzet és az unió Bizottságának ajánlása is azt mutatja, hogy menthetetlenül lemaradunk a világ fejlődőképesebb térségeihez képest, ha nem tudunk a jelenleginél nagyobb erőforrásokat mozgósítani az oktatásra. Ezen természetesen értendő a felnőttek képzése is. Különösen igaz ez Magyarországra, ahol az uniós átlaghoz képest is rosszabbak a képzettségi mutatók.

A mennyiségi növekedés nem elegendő. Olyan átfogó szemléletváltásra és minőségi javulásra van szükség, amely alapjaiban reformálja meg a hazai felnőttképzés rendszerét, a módszertan, a finanszírozás és a társadalmi szereplők hatékony bevonása terén egyaránt.